

ԽՆԶՈՒՅՔՆ ԻԲՐԵՎ ՏՈՆ ԵՎ ԻԲՐԵՎ ԴԱՎԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՐԱ ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ

Հողվածում մեկնաբանվում են կերակրի սեմանտիկային առնչվող խնդիրներ, որոնք տեսանելի են դիցաբանության, բանահյուսության և պատմության մեջ: Նախ ընդգծվում է այն հանգամանքը, որ կերակուրը մարդու կյանքի կենսաբանական պայման է, սակայն պատմությանը զուգընթաց այն աստիճանաբար ձեռք է բերում նաև սոցիալական և հոգևոր բովանդակություն՝ անմիջականորեն հիմք դառնալով գոհաբերությունից մինչև հաղորդություն ձգվող ծիսական շրթայի ստեղծման: Թեև մարդը՝ *Homo sapiens*-ը, էապես տարբերվում է կենդանիներից, սակայն ուտելու պրոցեսը որոշակիորեն մերձեցնում է նրանց: Այդ առումով մարդկանցից չեն տարբերվում նաև աստվածները: Առանձնահատուկ ուշադրություն է հատկացվում գոհաբերությանը, որը հնագույն ժամանակներից ի վեր ծառայում է աստվածների և մարդկանց միջև կապի հաստատմանը և ուժեղացմանը: Հոգևոր, ծիսական ճաշկերույթի հետ դիտարկվում է նաև աշխարհիկ ճաշկերույթը՝ խնջույքը: Այն մեկնաբանվում է երկու իմաստով՝ իբրև տոնակատարություն և իբրև դավադրություն: Եթե ծիսական ճաշկերույթներում գերազանցապես կարևորվում է կապը Աստծու կամ աստվածների հետ (ուղղահայաց կապ), ապա աշխարհիկ խնջույքը հիմնականում կարևորվում մասնակիցների միջև կապի ամրացմամբ (հորիզոնական կապ), քանզի միասին ուտելը բարոյական և սոցիալական վիթխարի ուժ է պարունակում: Պատահական չէ, որ գրող Էլիաս Կանետտին կերակրի կամ ուտելու գործառնությունը իշխանության տարրեր է տեսնում: Այս առումով հիմնական ուշադրությունը հատկացվում է խնջույքին՝ իբրև դավադրության: Դիտարկվում են բազմաթիվ օրինակներ դիցաբանությունից, էպոսից և պատմությունից:

Բանալի բառեր – *կերակուր, կերակրի սեմանտիկա, գոհաբերություն, ծես, աշխարհիկ խրախճանք, խրախճանքն իբրև տոնահանդես, խրախճանքն իբրև դավադրություն*

Առասպելի և էպոսի փոխառնչությունների ուսումնասիրության տեսանկյունից, կարծում ենք, կարևոր նշանակություն կարող է ունենալ կերակրի (ուտելու) և հարակից հասկացությունների դիտարկումը: Լինելով կյանքի անհրաժեշտ պայման¹, կերակուրը կենսաբանականից զատ ձեռք է բերում նաև այլ նշանակություն ու իմաստներ և դառնում մշակույթի ամենահին, բայց և ամենաբարդ սեմանտիկա ունեցող հասկացություններից մեկը: Թեև Կ. Լիննեյը 18-րդ դարում մարդուն բնորո-

¹ Օ. Ֆրեյդենբերգի մեկնաբանությամբ՝ ուտելը սեռական ակտի և մահվան հետ մարդու կենսաբանական կյանքի երեք կարևորագույն պահերից մեկն է (տե՛ս Փրեյդենբերգ Օ. *Поэтика сюжета и жанра*, М., 1997, էջ 53):

շում է իբրև Homo sapiens՝ տարանջատելով նրան մյուս տեսակներից, այդուհանդերձ ուտելու հատկանիշով մարդը պահպանում է իր մերձությունը կենդանական աշխարհին: Հունական դիցաբանության մեջ աստվածները մարդկանցից տարբերվում են հենց ճաշակելիքով, որը բոլորովին այլ է մարդկանց ուտելիքից. նրանք սնվում են գրեթե աննյութեղեն նեկտարով կամ ամբրոսիայով, թեև կան և հակառակ օրինակներ: Այսպես, սկանդինավյան դիցաբանության մեջ Վալհալլայում Օդինի (Վոթան) կազմակերպած խնջույքներում աստվածները և հերոսները վայելում են վարազի միս և խմում այծի կաթ, որոնք երբեք չեն սպառվում²: Դիցաբանության մեջ կերակրի առատության և շատակերության մեկ այլ օրինակ է «ամենքի հայր», «լավ, բարի աստված» անունը կրող կելտական Դագդան, որի հսկայական կաթսայից նույնպես ուտելիքը երբեք չի վերջանում. կեր՝ որքան ուզում ես³: Սասնա ծռերը ևս, հատկապես Դավիթը, աչքի են ընկնում ոչ միայն քաջությամբ, այլև անսովոր ախորժակով: Մարդկանց մեջ շատ ուտելը սոցիալական բովանդակություն է ստանում: «Մարմնի հանդեպ քրիստոնեության իրականացրած մեծ հեղաշրջումից հետո անգամ,- գրում են Ժ. Լե Գոֆը և Ն. Տրյուոնը,- ուտելը և խրախճանքները շարունակում են մնալ կյանքի սովորական նորմա»⁴: Միջնադարի կարևոր հակադրություններից մեկը նիհար և գեր մարմինների հակադրությունն է: «Գերն ընդդեմ նիհարի, տրաքվելու չափ կուշտ կառնավալն ընդդեմ քաղցած պահքի՝ ահա միջնադարյան մարդու մարմինը տանջող հակասություններից մեկը,- գրում են նրանք,- որ այնպես վարպետորեն պատկերել է Պիտեր Բրեյգելը «Բարեկենդանի և պահքի կոփվը» կտավում»⁵: «Կան մարդկանց խմբեր,- նկատում է Է. Կանետտին,- որոնք իրենց առաջնորդ տեսնում են շատ ուտողին»⁶:

Բայց **առանձին և խմրի հետ** ուտելը սկզբունքորեն տարբեր բաներ են: Եթե առաջինը բացառապես կենսաբանական գործառույթ ունի, ապա երկրորդը դուրս է գալիս կենսաբանականի սահմաններից և ձեռք բերում ոչ միայն սոցիալական, այլև միֆական նշանակություն: «Մնվելը,- գրում է Մ. Էլիադեն,- հասարակ կենսաբանական գործողություն չէ, այն կրկնում է հաղորդությունը»⁷: Այսինքն՝ կերակուրը ոչ միայն քաղցը բավարարելու միջոց և գործողություն է, այլև մշակութային ֆենոմեն և քաղաքակրթական աստիճանի բաղադրիչ: Այն ինչպես մարդու, այնպես էլ էթնոսի ինքնության նշաններից մեկն է: Հոգևոր, մասամբ նաև սոցիալական խմբերի հետ ճաշկերույթները անհրաժեշտաբար ենթադրում են զոհաբերություններ: Կարելի է ասել, որ մարդու կյանքի քիչ թե շատ կարևոր իրադարձությունները կապվում են **կերակրի, ուտելու, խրախճանքների և զոհաբերությունների** հետ: Պատահական չէ դրանց

² St' u Мифы народов мира. Энциклопедия. Электронное издание, М., 2008, էջ 176:

³ St' u նույն տեղը, էջ 285:

⁴ **Ле Гофф Ж., Трюон Н.** История тела в средние века, М., 2008, с. 55.

⁵ Նույն տեղում, էջ 56:

⁶ **Canetti E.**, Masse und Macht, München, 2011, S. 257.

⁷ **Элиаде М.** Миф о вечном возвращении, М., 2000, с. 26.

հարստությունը կրոնական և էպիկական տեքստերում, ինչը հնարավորություն է տալիս կերակրի սեմանտիկայի մեջ տեսնելու ոչ միայն միֆակրոնական, այլև սոցիալ-հոգեբանական գծեր:

Ուտելու գործողության մեջ Օ. Ֆրեյդենբերգը միաժամանակ տեսնում է զոհաբերություն⁸: Կրոնամիֆական մակարդակում կերակուրը, որը սովորական սնունդ չէ, այլ զոհաբերվող կենդանու միսը, խորհրդանշում է կապը աստվածների հետ: Չոհաբերվող կենդանին սրբազան է և հավատալիքի համաձայն՝ մարմնավորում է որոշակի աստծու: Ճաշակելով նրա միսը՝ հավատացյալները միավորվում են նրա հետ մարմնով և արյունով: Այդ միսը ճաշակում են ոչ միայն մարդիկ, այլև աստվածները: «Կերակրի արխայիկ իմաստավորումը, հասնելով մինչև տոտեմիզմ,- մանրամասնում է Օ. Ֆրեյդենբերգը,- լավագույնս պահպանվել է կրոնական ծեսի մեջ, որն անվանվում է պատարագ: Այն ներկայացնում է պատարագի հիմնական խորհուրդը՝ կերակրի դրաման, իսկ հացը և զինին Աստծու մարմինն ու արյունն են»⁹: Եվ հաղորդությամբ գործություն և ուժ է ձեռք բերում ոչ միայն մարդու մարմինը, այլև հոգին՝ համակվելով փրկության և «հարության գաղափարներով»¹⁰:

Չոհաբերության խորհրդի մասին խոսում է նաև Ջ. Ֆրոյդը¹¹: «Չոհաբերությունը և տոնակատարությունը,- գրում է նա,- բոլոր ժողովուրդների մոտ համընկնում են. յուրաքանչյուր զոհաբերություն ինքնին նաև տոնահանդես է, ոչ մի տոնահանդես չէր նշվում առանց զոհաբերության»¹²: Դրա հետ մեկտեղ՝ Ֆրոյդը նույնպես զոհաբերության մեջ տեսնում է առեղծված և խորհուրդ, ինչը զոհաբերությանը օժտում է միֆական իմաստով: Վաղնջական ժամանակներում զոհաբերվող կենդանին սրբազան էր, նրա կյանքը՝ անձեռնմխելի, այն կարող էր խլվել միմիայն այդ մեղքին ողջ տոհմի մասնակցության և աստծու ներկայության դեպքում... «Չոհաբերությունը խորհուրդ ուներ, ինքը՝ զոհաբերվող կենդանին, տոհմի անդամ էր»¹³: Եվ զոհի մահվան սրբազան միստերիան արդարացվում էր շնորհիվ այն բանի, որ միայն այդ ճանապարհով կարելի է հաստատել մասնակիցներին միմյանց և աստծու հետ կապող սրբազան կապը:

Փաստորեն զոհաբերության և հաղորդության հետ որոշակիորեն կապ ունի նաև ս. Գրաալը (Sangreal)՝ միջնադարյան արևմտաեվրոպական լեգենդներում խորհրդավոր անոթը, որը գտնելու համար սխարանքներ էին գործում ասպետները: «Հաճախ ենթադրվում էր,-

⁸ Տե՛ս **Фрейденберг О.**, նշվ. աշխ., էջ 56:

⁹ Նույն տեղում, էջ 53-54:

¹⁰ Նույն տեղում, էջ 54:

¹¹ Նկատի ունենք «Տոտեմ և տաբու» հանրահայտ ուսումնասիրությունը, որտեղ ավստրիացի մեծ հոգեբանը իր դիտարկումները և եզրակացությունները կատարում է օգտվելով ֆիզիկոս, բանասեր, Աստվածաշնչի և հնությունների հետազոտող Ռոբերտսոն Սմիթի «Սեմիտների ծագումը» աշխատության դրույթներից:

¹² **Фрейд З.** Тотем и табу, СПб., 2017, с. 214.

¹³ Նույն տեղում, էջ 220:

գրում է Ս. Ավերինցևը,- որ սկզբնապես այդ գավաթը ծառայում էր Հիսուսին և առաքյալներին Խորհրդավոր ընթրիքի ժամանակ, այսինքն՝ եղել է առաջին ժամերգության սկիզբը (գավաթ հաղորդության համար)»¹⁴: Միաժամանակ ս. Գրաալը օժտված էր իր ընտրյալներին ոչ երկրային համեղ կերակուրներ բաժին հանելու հատկությամբ, ինչը Գրաալը մերձեցնում է առատության դիցաբանական խորհրդանիշներին, օրինակ՝ Ամալթեյա այծի եղջուրը հունական և վերը նշված Դագդայի անսպառ կաթսան իռլանդական դիցաբանության մեջ:

Ծիսական ճաշկերույթից որոշակիորեն տարբերվում է աշխարհիկը, որ սովորաբար անվանվում է խրախճանք: Այստեղ ևս գլխավորը ուտելն է, ուստի անխուսափելի է դառնում զոհաբերությունը: Ի տարբերություն ծիսական զոհաբերության միջակայքի հարուստ սեմանտիկայի՝ այստեղ գերիշխողը սոցիալական և հոգեբանական ասպեկտներն են: Անշուշտ, դրանք առկա են նաև ծիսական ճաշկերույթի ժամանակ, որովհետև այս դեպքում ևս գերիշխում է միասին ուտելու և միասին աստծուն հավատալու և ծառայելու գիտակցությունը. այդուհանդերձ, աշխարհիկ, հատկապես ռազմական խմբերի խնջույքներում այդ գիտակցությունը շատ ավելի է ընդգծվում: «Ուտողների միջև ամենաուժեղ կապը,- ընդգծում է Է. Կանետտին,- ստեղծվում է, երբ նրանք միևնույն կանդանու միսն են ուտում, միևնույն մարմինը, որին ծանոթ են եղել, երբ այն դեռ ողջ էր ու ամբողջական, կամ մեկ բոքոն հաց են կիսում»¹⁵: Եվ եթե ծիսական ճաշկերույթներում շատ ավելի կարևոր են Աստված - մարդ կապի հաստատումն ու ամրապնդումը (**ուղղահայաց կապ**), ապա աշխարհիկ խնջույքներում առաջնահերթը խմբի մեջ մտնող անդամների կապի ուժեղացումն է (**հորիզոնական կապ**): Միասին ուտելը սոցիալական և բարոյական վիթխարի ուժ է պարունակում: Այն վայրը, որտեղ միասին ուտում են, նույնպես կարևոր նշանակություն ունի: Որքան մեծ լինի այն, այնքան ավելի է մեծանում խմբի անդամներ ընդգրկելու նրա հնարավորությունը, ուստի նույնքան էլ մեծանում է սոցիալական-բարոյական լիցք գեներացնելու հնարավորությունները: Լավագույն օրինակը, թերևս, անգլոսաքսոնական «Բեովուլֆի» Հեորոտն է, Հրոտգար արքայի եղջերազարդ պալատը, որը ոչ միայն մեծությամբ, այլև գեղեցկությամբ ասես վերածվում է աշխարհի կենտրոնի: Հնարավորինս մեծ թվով խրախճանողներ հավաքելուն է միտված նաև կելտական արքա Լովերնիուսի կազմակերպած հսկա կառույցը, որի մասին վկայում են անտիկ առանձին հեղինակներ: «...Մի կողմից ցանկապատելով տասներկու ստադիա»¹⁶ ուղղանկյուն տարածքը թագավորն այնտեղ տեղադրեց մեծ գուռեր՝ լցված թանկ գինով, իսկ ուտելիքները կուտակված էին բլրաչափ, այնպես որ մի քանի օր շարունակ նա կարող էր հյուրասիրել բոլոր ցանկացողներին չզգա-

¹⁴ Мифы народов мира, с. 262.

¹⁵ Canetti E., նշվ. աշխ., էջ 259:

¹⁶ Ստադիա- տարածության հունական չափ, որ հավասար է մոտ 185 մետրի:

լով ոչ մի բանի պակաս»¹⁷:

Կերակրի սեմանտիկայի նոր գիծ է տեսնում Է. Կանետտին: «Այն ամենը,- գրում է նա,- ինչ ուտելի է, իշխանության առարկա է»¹⁸: Դա կարելի է տարածել նաև հոգևոր-կրոնական աշխարհի վրա և գտնել բազմաթիվ օրինակներ: Լավագույնը, թերևս, նորկտակարանային Խորհրդավոր ընթրիքն է:

Ահա հենց այս բազմազան սեմանտիկան, մարդու և հասարակության համար ունեցած կարևորությունն են պատճառը, որ ինչպես կրոնական տեքստերը, այնպես էլ էպիկական ավանդույթը լեցուն են թե՛ ծիսական, թե՛ աշխարհիկ ճաշկերույթների ու խրախճանքների նկարագրությամբ: Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ աշխարհիկ խրախճանքները էպիկական գրականության մեջ հանդես են գալիս երկու տարատեսակով՝ իբրև **տոնահանդես** և իբրև **դավադրություն**:

Ահա աշխարհիկ խրախճանք-տոնահանդեսի դասական օրինակների մեկը, որ բարեսիրտ խոզարածները կազմակերպում են «հեռուստ եկած հյուր-եկվորի»՝ Ողիսեսի պատվին.

Մինչդեռ նրանք ներս բերեցին խոզն հնգամյա և պարարտուն,
Որը իսկույն տեղավորվեց, կանգնեց այնտեղ օջախի մոտ:
Խոզարածը, որ բարեպաշտ հոգի ուներ, չմոռացավ աստվածներին,
Նա սկսեց ճերմակատամ խոզի գլխից քաղել մազերն արագորեն,
Կրակի մեջ դրանք նետել: Նա աղոթեց աստվածներին երկնաբնակ՝
Աղերսելով, որ ետ դառնա դեպ իր տունը Ողիսեսը ամենագետ:
Ապա վերցրեց կոճղը կաղնի, զարկեց խոզին, որ տապալվեց թավալգոր,
Հոգին թռավ մարմնի միջից: Եվ մորթեցին նրանք այդ խոզն ու քերթեցին,
Հետո հապճեպ կտրատեցին, և կտորներն անդամների
Խոզարածը իսկույն նեթ շուրջանակի ճարպով պատեց
Եվ հռչվածին գարե այլուր՝ նաշիհ ցանեց ու այն գցեց կրակի մեջ,
Իսկ մնացյալը, բրդելով, շուտ զարկեցին շամփուրներին:
Խորովեցին զգուշորեն, այնուհետև շամփուրներից դուրս քաշեցին
Ու սեղանի վրա ամբողջը դրեցին: Կանգնեց այնժամ խոզարածը
Եվ սկսեց միսը բաժանել արդարացի, քանզի ազնիվ նա սիրտ ուներ:
Ահավասիկ, ամբողջն այդպես նա բաժանեց յոթ մասերի,
Մեկը ձոնեց նիմֆաներին և Հերմեսին, որը զավակն է Մեասի,
Եվ աղոթեց նա ջերմեանդ, իսկ մնացյալը մի առ մի բաշխեց նրանց:

(Ողիսական, Երգ տասնչորսերորդ, 420-437)

Սովորաբար տոնահանդես-խրախճանքին, կերակրի և ուտելու հետ կապված բազմազան նշանակություններից գատ, ինչպես նշվում է վերը, վերապահվում են նաև մշակութային լայն գործառույթներ: Դա տեսանելի է ինչպես արևելյան («Մահաբարաթա», «Ռամայանա», «Շահնամե»), այնպես էլ արևմտյան էպոսներում: Միասին ճաշելը, մանավանդ եթե առկա է նաև զոհաբերությունը, ինչպես էթնիկական, այն-

¹⁷ Մեջբերման աղբյուրը՝ **Поск Э. Кельты-язычники**, М., 2005, էջ 123:

¹⁸ **Canetti E.**, նշվ. աշխ., էջ 217:

պես էլ սոցիալական և հոգևոր խմբերում ստեղծում է երանության մթնոլորտ, իրական կյանքի հակասությունները տրվում են մոռացության, գերիշխում է ներդաշնակությունը, և մարդը կարծես վերստին հայտնվում է առասպելի և արարչության նախնական ժամանակներում: Տակիտոսը վկայում է, որ հին գերմանները իրենց ազատ ժամանակն անցկացնում էին կա՛մ որսորդությամբ, կա՛մ խնջույքներով¹⁹: Սկանդինավյան «Ավագ Էդդան» («Բարձրյալի խրատանին») հանգամանորեն խոսում է խրախճանքի մշակույթի մասին: Խրախճանքի յուրաքանչյուր մասնակից պարտավոր է պահպանել այն կանոնները, որոնք սահմանվել են տվյալ օրվա համար: Այսինքն՝ խրախճանքը ենթադրում է որոշակի պահվածք, հարաբերությունների, խոսելու, դիմելու, հյուրերին ընդունելու և ճանապարհելու հաստատված վարվելաձև: Շատախոսությունը կարող է ազնվականի համար հիմարի համբավ ստեղծել: Անկասկած, խնջույք-տոնահանդեսները եղել են ազնվականական դասի դաստիարակության միջոց բոլոր ժամանակներում: Հենց խնջույքներն են դառնում այն վայրը, որտեղ զարգացում են ապրում քաղաքական, փիլիսոփայական գրույցները, հանդիսանքային որոշ արվեստները, երաժշտությունը: Այստեղ բանաստեղծները արտասանում էին իրենց ստեղծագործությունները, իսկ սկոպ-երգիչները ներկայացնում է պիկական-հերոսական երգեր, սագաներ և այլն: «Խնջույքի սոցիալական գործառույթը,- գրում է Ա. Գուրնիչը,- ներառում էր նաև բարձրագույն ուժերի՝ հեթանոս աստվածների հետ հաղորդակցությունը»²⁰:

Էպիկական ավանդույթը հարուստ է նաև խրախճանք-դավադրության օրինակներով, բայց դա վերաբերում է նաև կրոնական և պատմագրական տեքստերին: Հունական առասպելը, օրինակ, պատմում է Պրոմեթևսի հումանիստական սխրանքի մասին, բայց այնտեղ ակնհայտ են նաև նենգամտությունը և սուտը. Պրոմեթևսը զոհաբերված կենդանու ճարպը և ոսկորները մատուցում է Ջևսին, իսկ մարդկանց թողնում է միսը: Հեսիոդոսի տեքստը հետևյալն է.

Այդժամ մորթեց Պրոմեթևսը իր իսկ կամքով մի մեծ արջառ,
 Եվ, ձգտելով խաբել Ջևսին, այն բաժանեց կտորների:
 Միսը, առատ փորոտիքը, փաթաթելով լայն մորթու մեջ,
 Նա ճարպի հետ դրեց մի կողմ, ծածկեց ցուլի որովայնով,
 Ապա սպիտակ ոսկորները, նենգախորհուրդ ճարտարությամբ,
 Նա հավաքեց մի կույտի մեջ, պատեց փայլուն ու հաստ ճարպով,
 Բայց այդ պահին աստվածների, մարդկանց հայրը նրան ասաց.
 «Յապետոսի որդի, բոլոր արքաներից գերազանցը,
 Միրելիդ իմ, դու այդ արջառն անհավասար բաժանեցիր»:

(Հեսիոդոս, Թեոգոնիա, 536-544)

Կերակրի դիցաբանական պատմության ամենադաժան խաբեություններից մեկը, անկասկած, կապվում է Տանտալոսի հետ: Նա իր տուն է

¹⁹ См. у Тацит К. Сочинения в двух томах, т. 1, Ленинград, 1969, էջ 360:

²⁰ Словарь средневековой культуры, М., 2003, с. 359.

հրավիրում աստվածներին և նրանց ամենագիտությունը փորձելու համար սպանում է իր որդուն՝ Պելոպսին, և միսը մատուցում հյուրերին²¹:

Արևելքի և Արևմուտքի քաղաքական պատմությունը ևս առատ է դավադիր սպանություններով, որոնք իրականացվել են հենց խրախճանքների ընթացքում: Էլիաս Կանետտին հակիրճ ներկայացնում է նման դավադրությունների ողջ «դրամատուրգիան»՝ դա բացատրելով կերպարանափոխության գործոնով: «Տիրակալը,- գրում է նա,- ճաշի է հրավիրում ռազմական կամ քաղաքացիական ազնվականությանը: Հանկարծ, երբ նրանք միանգամայն մոռանում են թշնամանքը, բոլորը կոտորվում են: Մի իրադարձությունից մյուսին անցումը ճշգրտորեն համապատասխանում է դիմակների փոփոխությանը»²²: Մեր ժողովրդի պատմությունը ևս զերծ չէ նման փաստերից: Փավստոս Բուզանդը գրում է. «Պապ թագավորը ընթրիքի գալով՝ մտավ և բազմեց կերուխումի: Եվ երբ թագավորը մտնում է հունաց Տերենտ գորավարի սենյակը, լեզունի ասպարակիր զինվորները...սենյակի պատերի մոտ շրջապատելով պահպանում էին. նույնպես և (սենյակից) դուրս պատրաստ կանգնած էին լավ սպառազինված, իսկ վրայից սովորական զգեստ հագած (զինվորներ): Իսկ Պապ թագավորն իր խելքով այնպես էր կարծում, թե իրեն պատվելու համար են այդպես անում: Վահանավոր զորքին հրաման տվին, և մինչ Պապ թագավորը ուրախության զինին բռնած էր մատներով ու նայում էր գուսանների խմբին, մինչ ձախ ձեռքը արմունկին հենած՝ մատներում բռնած ուներ ոսկե թասը, իսկ աջ ձեռքը դրել էր նրանի կոթին, որ կապած ուներ աջ ազդրին, մինչ բաժակը բերանն էր տարել, որ խմեր, իսկ աչքերով հառած նայում էր գուսանների խմբերին, Հունաց զորքերին աչքի ակնարկով նշան է տրվում. և երկու սակրավոր զինվորներ, որ ետևից կանգնած էին սպասավորության ոսկեպորտ վահաններով, հանկարծորեն միասին սակրերը բարձրացնելով զարկում են Պապ թագավորին»²³: Ահա խրախճանքի ժամանակ տեղի ունեցած քաղաքական սպանության ևս մեկ օրինակ վաղմիջնադարյան Եվրոպայի պատմությունից, որ վերաբերում է բարբարոսների բանակի առաջնորդ Օդոակրի և վեստգոթերի թագավոր Թեոդորիխ Մեծի բախումներին, որոնք բազմիցս արտացոլվել են զանազան էպիկական երգերում: Ճակատագրական է դառնում Ռավեննա քաղաքի գրավումը: «Ի վերջո,- գրում է պատմաբանը,- 493 թ. փետրվարի 25-ին քաղաքի եպիսկոպոս Իռեաննի միջնորդությամբ կնքվեց պայմանագիր, որի համաձայն՝ Թեոդորիխը և Օդոակրը պետք է միասին իշխեին մայրաքաղաք Ռավեննայում և միասին պետք է իշխեին Իտալիային: Համաձայնելով բանակցությունների նման արդյունքի՝ Թեոդորիխը, ճիշտ է, խախտում էր կայսեր հետ միությունը, բայց դրա փոխարեն նա 493-ի մարտի 5-ին մտավ Ռավեննա: Տաս օր անց Օդոակրը սպանված էր. Թեոդորիխը սպանեց նրան անձամբ: Օդոակրին նա սպա-

²¹ См. u Мифы народов мира, с. 966.

²² Canetti E., նշվ. աշխ., էջ 337:

²³ Փավստոս Բուզանդ, Հայոց պատմություն, Եր., 1968, էջ 271-272:

նեց համատեղ խնջույքի ժամանակ...Մինչ Թեոդորիիսի երկու վստահված անձինք, ներկայանալով իբրև խնդրարկուներ, բռնել էին գոհի ձեռքերը, գոթ արքան սրով խոցեց պայմանագրով իր դաշնակցին»²⁴:

Նմանատիպ պատմական փաստերից կարելի է հիշատակել նաև հռոմեական կայսր Դոմեցիանոսի (մ. թ. I դ.) հանրահայտ «ճաշկերույթը», որ ստացել է «Թաղման խնջույք» անվանումը: Դոմեցիանոսի, որի բնավորության մեջ «արատներն ու արժանիքները հավասար չափով էին»²⁵, խորհրդավոր խրախճանքի մասին պատմում է Դիոն Կասիուսը: «Ահա թե ինչպիսի ընդունելություն կազմակերպեց կայսրը մի անգամ նշանավոր սենատորների և հեծյալների համար,- գրում է հռոմեացի պատմիչը:- Նա նախապատրաստեց դահլիճը, որտեղ ամեն ինչ, անգամ առաստաղը, պատերը և հատակը ներկված էին սև, և ուղղակի մերկ հատակին տեղադրեց սև օթյակներ: Այնուհետև գիշերով հրավիրեց իր հյուրերին՝ միայնակ, առանց ծառաների ուղեկցության: Հրավիրվածներից յուրաքանչյուրի առաջ նախ դրեց տապանաքար-սալիկ՝ հյուրի անունով, և ոչ մեծ լապտեր՝ նման այն լապտերներին, որ սովորաբար կախվում են գերեզմանոցներում: Դրանից հետո ուրվականների պես դահլիճ մտան մերկ, գեղեցիկ տղաներ, նույնպես ներկված սև և, հյուրերի շուրջը չարագուշակ պարելով, տեղավորվեցին նրանց ոտքերի մոտ: Այնուհետև սև ափսեներով բերեցին զանազան առարկաներ, որ սովորաբար գործածվում են մեռածների հոգիների համար գոհաբերությունների ժամանակ՝ նույնպես սև գույներով: Արդյունքում հյուրերից յուրաքանչյուրը սարսափից քարացել ու դողում էր՝ սպասելով, որ հաջորդ ակնթարթին կտրելու են իր կոկորդը»²⁶: Այստեղ թեև բանը սպանությանը չի հասնում, սակայն խրախճանքը վարպետորեն փոխակերպվում է և վերածվում մահվան կատարյալ բեմադրության:

Եվրոպական էպիկական ավանդույթում նույնպես շատ են դավադրություն- խրախճանքի օրինակները: Ներկայացնենք դրանցից մի քանիսը:

Խրախճանքներով առհասարակ ամենահարուստը Եվրոպայում կելտական էպոսն է: Սակայն դրանց մեջ առանձնանում է մեկը, որտեղ խրախճանքի փոխակերպումը դավադրության դառնում է անխուսափելի: Դա «Պատմություն Մակ Դատոյի վարազի մասին» սագան է:

«Լայնստերում»²⁷ մի հզոր արքա կար,- պատմում է սագան:-Եվ նա ուներ մի շուն²⁸, որ պահպանում էր ողջ Լայնստերը: Նրա անունն էր

²⁴ Вольфрам Х. Готы, СПб., 2003, с. 401-402.

²⁵ Սվետոնիոս, Տասներկու կեսարների կյանքը, Եր., 1986, էջ 292:

²⁶ Кассий Д. Римская история, СПб., 2011, с. 71-72.

²⁷ Իռլանդիան միջնադարում բաժանված էր հինգ թագավորությունների՝ Լայնստեր, Ուլադ, Մունստեր, Կոննախտ և Միդլե: Լայնստերի արքա Մակ Դատոյից բացի, այստեղ ներկա են նաև Կոննախտի արքան և թագուհին՝ Այլլին ու Մեդբբ, ինչպես նաև Ուլադի արքա Կոնխոբարը:

²⁸ «Եվ նա ուներ մի շուն» արտահայտությունը տիպաբանորեն հիշեցնում է Փավստոս Բուզանդի «Հայոց պատմության» այն դրվագը, որը պատմում է հայոց Տիրան թագավորի գեղեցիկ ձիու, նրա սենեկապետ Փիսակի մատնության մասին և Պարսից պատերազմի այլ մանրամասներ: «Այն ժամանակ Տիրան թագավորը մի ձի ուներ, որի վրա բոլորը զարմանում

Այլքե, և ողջ Լայնաստերը լեցուն էր նրա փառքով: Եվ մի անգամ Այլիլից ու Մեղբից բանագնացներ եկան ժամանակավորապես խնդրելու այդ շունը: Եվ նույն պահին բանագնացներ եկան Կոնխոբարից՝ նույն խնդրանքով: Նրանց բոլորին նա սրտանց դիմավորեց և տարավ խնջույքի սրահ»²⁹: Սազան մանրամասնորեն նկարագրում է խնջույքի այն վեց դահլիճներից մեկը, որ գտնվում է Մակ Դատոյի պալատում: Այն ունի յոթ դուռ, և յոթ ճանապարհ տանում են դեպի այդ դահլիճ: Ներսում կան յոթ օջախներ՝ յոթ կաթսաներով, որոնցում եփում էին տավարի և խոզի աղ դրած միս: Սակայն խորհրդավոր ու միֆական գծեր ունեցող այդ դահլիճը այն տպավորությունն է թողնում, որ կարծես կառուցված է հենց իրարանցումների, դավադրությունների և սպանությունների նպատակով: Հատկանշական է, որ ինչպես այս, այնպես էլ մյուս հինգ դահլիճները, որոնք գտնվում են Իռլանդիայի տարբեր թագավորություններում, հիշատակվում են խնջույքների և դրանց հաջորդած բախումների ու սպանությունների պատմությամբ: Ծանր վիճակի մեջ է հայտնվում Լայնաստերի արքան, սակայն էլ ավելի ծանրանում է նրա վիճակը, երբ շունը միաժամանակ խոստանում է և՛ Այլիլին, և՛ Կոնխոբարին: Եվ դա անում է կնոջ խորհրդով. «Թող իրենց վեճը լուծեն կովով»: Մակ Դատոն կազմակերպում է մեծ ու ճոխ խրախճանք՝ հյուրերի համար մորթելով հազվադեպ մի վարազ³⁰, որին յոթ տարի սնել էին վաթսուն կովերի կաթով, ինչպես նաև վաթսուն ցուլ: Երբ մտնում են ներս, Կոննախտի և Ուլադի թագավորներն ու ռազմիկները նստում են դահլիճի հակառակ կողմերում: Նրանց միջև թշնամանքը հին պատմություն ունի, այն սկսվել է Քրիստոսից դեռևս երեք հարյուր տարի առաջ, և հիմա նրանք վերստին հայտնվում են դեմ դիմաց: Խրախճանքի պարտադիր ձեսերից մեկը զոհաբերված կենդանու լավագույն կտորն ստանալու իրավունքն է, որ պատկանում է ներկաներից ամենաբաջին: Այս դեպքում անխուսափելի են դառնում խոսքակոխվածները, որոնք, ինչպես հայտնի է, էպոսներում լայնորեն տարածված մոտիվ են³¹: Դրանք կան և այս սազայում: Բրիկրենը, որ իռլանդական

էին: Այդ ձին մուգազանակագույն և պուսպուտիկ էր, ուժով լի, հոյակապ, հոչակված, բոլոր ձիերից մեծ ու բարձր, տեսքով բոլորից գեղեցիկ ու սիրուն, որի նման ուրիշը չկար»: Փիասկը թագավորի սենեկապետը, պատմիրակ գնալիս այս ձին մատնում է պարսից արքա Շապուհ-Վարազին: Որքան էլ փորձում է հայոց արքան հեռու պահել իր գեղեցիկ ձին պարսից արքայի աչքերից ու ձեռքերից, դա նրան ոչ միայն չի հաջողվում, այլև վճարում է կյանքով: Տիրան թագավորից պարսից արքան վրեժը լուծում է նենգությամբ ընթրիքի հրավիրելով նրան: «Երբ խմելն սկսեցին, թագավորը և նրա հետ եղողները սաստիկ հարբեցին, և այդ ժամանակ դարանակալ գորքը հանկարծակի հարձակվելով սեղանակիցների վրա՝ յուրաքանչյուրին առանձին բռնեցին» (**Փավստոս Բուզանդ**, Հայոց պատմություն, էջ 106-109):

²⁹ Саги об уладах, М., 2004, с. 419.

³⁰ Վարազ մորթելը պատահական չէ և ունի միֆական հիմքեր: Վարազի պաշտամունքը հնդեվրոպական ժառանգություն է, որ անցել է պարսիկներին, հույներին, կելտերին և գերմանական ժողովուրդներին: «Ուղիսականից» վերը բերված օրինակում Եվմեոսը նույնպես խոզ է մորթում: Այս կենդանին խորհրդանշում է ոչ միայն առատությունը և հարստությունը, այլև համառությունը և նպատակասլացությունը, որոնք երևում են նաև մեկնաբանվող սազայում:

³¹ Օրինակ բերելով խնջույքի մասին կելտական սագաները՝ Յ. Հայզինգան նկա-

էպոսում հայտնի կովարարի համբավ ունի, պահանջում է, որ վարազը կտրաստի ամենաքաջը: Առաջ է գալիս Կոննախտի հերոս Կետը և փորձում կտրաստել վարազը: Բայց մինչ այդ նրա և ուլադցի ռազմիկների միջև ընթանում է խոսքակռիվ: Ծաղրելով նրանց՝ Կետը թվարկում է ուլադ ռազմիկների դեմ տարած իր հաղթանակները: Բայց անսպասելի ներս է մտնում ուլադ հերոս Կոնալ Հաղթականը³² և ընդհատում նրան.

«-Հեյ, հեռու մնա վարազից,- բացականչեց Կոնալը:

-Իսկ քո ի՞նչ գործն է,- հարցրեց Կետը:

-Դու իրավունք ունես ինձ մենամարտի կանչելու,-ասաց Կոնալը,- ես պատրաստ եմ կովելու քեզ հետ, Կետ: Երդվում եմ՝ այն օրվանից, երբ նիզակ եմ վերցրել ձեռքս, չի անցել գեթ մի օր, որ չսպանեմ թեկուզ մեկ կոննախտու:

-Դա ճիշտ է,- ասաց Կետը:- Դու ավելի լավ ռազմիկ ես, քան ես: Բայց եթե այստեղ լինեիր եղբայրս՝ Անլուանը, նա քեզ հետ ուրիշ կերպ կխեսեր: Ափսոս, նա այստեղ չէ:

-Նա այստեղ է, ահա նա,- բացականչեց Կոնալը՝ գոտուց դուրս քաշելով Անլուանի գլուխը»³³:

Իսկ հետո սկսվում են մեծ կռիվն ու կոտորածը: Եվ շանը, որ պատճառ էր այս մեծ բախման և մասնակցում էր ուլադների կողմից, սպանում է Մեդր թագուհու կառապանը:

Այս սագան միակը չէ իռլանդական էպոսում, որ մեկնաբանում է իրախճանքի և դավադրության միասնությունը: Նման մոտիվի շուրջ են կառուցված նաև «Բրիկրենի խնջույքը», «Ուլադների զինովությունը» և մի շարք այլ սագաներ: Հատկանշական է, որ նշված բոլոր սագաներում պարտադիր կերպար է Բրիկրենը, որին, իբրև ծաղրածու և տրիկստեր, համեմատում են հունական էպոսի Թերսիդեսի («Իլիական») և սկանդինավյան էպոսի Լոկիի հետ («Ավագ Էդդա»)՝³⁴: Օրինակ՝ «Լոկիի բանավեճը» սագայում, որը ներկայացնում է սկանդինավյան իրախճանող աստվածներին, ներս է մտնում Լոկին և ասում.

«Պետք է ներս մտնեմ անհապաղ

Էգիրի փառահեղ սրահ,

աչք նետեմ խնջույքին նրանց:

Վեճ ու չարիք պիտի բերեմ

ես ասերի գավակներին,

մաղձ ու լեղի խառնեմ մեղրին»³⁵:

տում է, որ այդ խոսքակռիվները միտված են տղամարդկանց՝ միմյանց հետ չափվելուն (տե՛ս **Յ. Հայզինգ**, *Homo Ludens*, Եր., 2007, էջ 104):

³² Ինչպես ենթադրում են առանձին մասնագետներ, սագայում իռլանդական ազգային հերոսի՝ Կուլխուլինի բացակայության պատճառն այն է, որ սագան ավելի հին է, քան Կուլխուլինի ժամանակը:

³³ Саги об уладах, с. 427.

³⁴ St u, մասնավորապես, **Мелетинский Е.** Кельтский эпос // История всемирной литературы, в 9 томах, т. 2, М., 1984, էջ 464-465:

³⁵ Ավագ Էդդա, Եր., 2018, էջ 231-232:

Խրախճանքն իբրև դավադրություն մոտիվի այլ տարբերակներ են առկա անգլո-սաքսոնական «Բեովուլֆում»: Դրանք ունեն փիլիսոփայական-հոգեբանական ենթատեքստ և ներկայացնում են ուրախության և լացի միասնությունը: Այն, որ կյանքը լացի և ուրախության միասնություն է, հնագույն ժամանակներից ի վեր հայտնի է առասպելին, բանահյուսությանը և էպոսին: Հունական դիցաբանության մեջ, օրինակ, տիեզերական երկմիասնության մարմնացում է երկդիմի Յանուս աստվածը, որը բազմազան գործառույթներ ունենալուց զատ նաև երկու ճանապարհների տիրակալ է. դրանցից մեկը տանում է դեպի երկինք, մյուսը՝ դեպի դժոխք³⁶, չինականում՝ Ին և Յան սկզբունքները: 20-րդ դարում դա արձանագրում է նաև գիտությունը: Ջ. Ֆրոյդը դա ներկայացնում է իբրև երկու հակադիր հակումների՝ էրոսի և թանատոսի պայքար³⁷: «Ինչպես ծիծաղը,- գրում է Օ. Ֆրեյդենբերգը,- լացը նույնպես ոչ թե պարզապես կենսաբանական, այլ աշխարհայացքային փաստ է, որն ունի իր սեմանտիկ պատմությունը: Նախնադարյան որսորդական հասարակության մեջ «լացը» և «ծիծաղը» իմաստավորվում են տիեզերաբանորեն. ծիծաղը և լացը տարանջատված չեն գիտակցության մեջ և ուղեկցում են տոտեմի անհետացմանն ու հայտնվելուն... Լացի և ծիծաղի երբեմնի միասնությունը դրսևորվում է նրանով, որ անգամ միմյանցից տարանջատվելով՝ դրանք շարունակում են միասնաբար ապրել ծեսի և առասպելի մեջ»³⁸: Լ. Աբրահամյանը կարծում է, որ խրախճանքի պահին կողք-կողքի նստած մարդկանց մերձությունը կարող է առաջացնել ոչ միայն ուրախություն և ծիծաղ, այլև լաց և տրտմություն, իսկ մարդկային հույզերի այդքան տարբեր դրսևորումները, այսինքն՝ լացը և ծիծաղը, ունեն ֆիզիոլոգիական միևնույն հիմքը: Դրանք շատ արագ կարող են հաջորդել մեկը մյուսին: Այսպիսով, համաձայն հայ սոցիոլոգի, կարելի է խոսել լացի և ծիծաղի ոչ այնքան սեմանտիկ, որքան հոգեֆիզիոլոգիական միասնության մասին³⁹:

«Բեովուլֆն» ընդգրկում է խրախճանքի չորս տեսարան, որոնցից երեքում առկա է ուրախության փոխակերպում լացի: Հերոսական աշխարհի այս դիստոմիան նկատում է Օ. Ֆոմինը, երբ այնտեղ տեսնում է «խնջույքի և արյունահեղության» հակադրություն⁴⁰: Դաների (դանիացիների) բարի և հզոր արքա Հրոտգարը կառուցում է մի հրաշալի պալատ, որն անվանում են Հեորոտ, այսինքն՝ եղջերվազարդ, քանի որ իսկապես զարդարվում է եղջերուների եղջուրներով⁴¹: Այստեղ ամեն ան-

³⁶ Տե՛ս **Генон Р.** Символы священной науки, М., 2002, էջ 160:

³⁷ Տե՛ս **Фрейд З.** Избранное, М., 1990, էջ 391:

³⁸ **Фрейденберг О.**, նշվ. աշխ., էջ 95-96:

³⁹ Տե՛ս **Абрамян Л.** Первобытный праздник и мифология, Ер., 1983, էջ 48:

⁴⁰ Տե՛ս **Фомин О.** Сакральная триада: алхимия, мифология и концептология, М., 2005, էջ 129:

⁴¹ Եղջերուն և մասնավորապես եղջուրը նույնպես կապվում են պաշտամունքային հնագույն ավանդույթի հետ: Ամենից առաջ այն խորհրդանշում է գեղեցկությունը, վեհությունը, ազնվականությունը: Պատահական չէ, որ այս կենդանու պատկերը միջ-

զամ հաղթանակներից հետո իրենց խրախճանքն են անում Հրոտզարն ու իր ռազմիկները: Դա աշխարհաբարման պես մի սխրանք է, որ դաների գիտակցության մեջ Հեռոտը դարձնում է խաղաղության և ներդաշնակության խորհրդանիշ: Մակայն հրեշ Գրենդելի գիշերային հարձակումները ավերում են ամեն ինչ: Ուրախությունը փոխակերպվում է լացի: Այն կարող է վերականգնվել միմիայն ֆանտաստիկ հերոսի օգնությամբ: Դա Բեովուլֆն է, որն անսովոր կովում հաղթում է թե՛ Գրենդելին և թե՛ նրա մորը:

Ուրախության և լացի միասնության օրինակներով հարուստ է նաև գերմանական դիցաբանությունն ու բանահյուսությունը: Սկանդինավյան Վալհալլան, ըստ էության, այլ բան չէ, քան խրախճանքի և մահման միֆապոետական համադրություն: Դա Օդին աստու երկնային պալատն է, որտեղ ամեն օր խրախճանք են անում մեռած հերոսները և սպասում աշխարհի վերջին՝ Ռագնարոկին, որպեսզի վերստին իջնեն մարտի դաշտ և կովեն չար հսկաների դեմ: Մոտիվը որոշակիորեն առկա է նաև գերմանական «Կուդրուն» պոեմում, որի Առաջին դիպվածը պատմում է արքայական մեծ խնջույքի մասին, բայց տոնահանդեսը շուտով փոխվում է սգի, քանզի կատաղի արծիվը առևանգում է պատանի արքայազն Հագենին և կորչում երկնքում⁴²:

Խրախճանքներն ու դավադրությունները շատ են հատկապես գերմանական ազգային էպոսում՝ «Նիբելունգների երգում»: Ավելին, պոեմում հանգուցային բոլոր խնդիրները ծագում կամ լուծվում են հենց խրախճանքներում: Բայց դրանց տեսակը, ըստ էության, այլ է: Այստեղ գերիշխում է Է. Կանետտի առաջարկած «դիմակների փոփոխության» սկզբունքը: «Երգի» առաջին մասում դավադրաբար սպանվում է Ջիզֆրիդը՝ գերմանական էպոսի ամենասիրված հերոսը: Թեև նա բուրգունդ արքաների փեսան է, նրանց միակ քրոջ՝ գեղեցկուհի Քրիմհիլդի ամուսինը, սակայն նրա ուժը, ռազմական հաջողությունները և մանավանդ մեծ հարստությունը (Ջիզֆրիդը տերն է նիբելունգներ

նաղարյան Ֆրանսիայում և Անգլիայում եղել է առանձին արքայատոհմերի զինանշան: Կելտական մի քանի աստվածներ կրում են եղջերուի եղջյուրներ: Հին գերմանների հավատալիքների համաձայն՝ ոտքերի տակ օձը ճզմող եղջերուն համարվում է չարիքը ոչնչացնող խորհրդանիշ: Այն փոխանցվում է նաև քրիստոնյաներին: Հունական միստերիաների համաձայն՝ եղջերուն նաև խորհրդանիշն է բարոսական խրախճանքների: Խորհրդանշական իմաստ ունեն նաև եղջերուի եղջյուրները իբրև բնորոշ նշան աստվածային ուժի: Այդ իմաստով եղջյուրների պաշտամունքը լայնորեն տարածված է եղել Հին Եգիպտոսում (Ամոն աստվածը կրում է խոյի եղջյուրներ), Հին Հունաստանում (հույները Ապոլոն և Դիոնիս աստվածներին երբեմն պատկերում էին եղջյուրներով), կելտերի մեջ և այլուր: Աստվածաշնչում ևս այդ մասին խոսվում է: Մուրբ Գրքի առանձին թարգմանություններում Սինա լեռից իջնող Մովսեսը ներկայացվում է իբրև «եղջյուրներով օժտված» (այսինքն՝ աստվածային իմաստություն ձեռք բերած) մեկը: Իբրև այդ պատկերացումների արտահայտություն կարելի է համարել Միքելանջելոյի հանրահայտ արձանը. Մովսես մարգարեին իտալացի հանձարը նույնպես եղջյուրներով է պատկերել: Դրա հետ մեկտեղ՝ եղջյուրները, իբրև լուսնային խորհրդանիշներ, նաև մահվան հետ են կապվում:

⁴² St. u. Кудруна, М., 1984, էջ 12-13:

րի անսպառ գանձերի) հանգիստ չեն տալիս նրա բարեկամ-թշնամիներին: Բուրգունդ արքաները՝ ազնիվ մարտում չեն կարող հաղթել նրան և դիմում են դավադրության՝ այդ նպատակով կազմակերպելով որս և խրախճանք: Այդ ամենի հեղինակը նենգախորհուրդ Հագենն է, դրան ակամա մասնակից է նաև Զիգֆրիդի սիրելի կինը՝ Քրիմհիլդը: Մեռնող Զիգֆրիդը նգովում է դավադիրներին.

Թող անիծվի նա, ով ձեզնից պիտի սերվի, գա աշխարհ,
Եվ կռուկեցի այսօրվանից ձեզ նգովքը իմ արդար,
Կույր չարությամբ իմ վրեժը դուք հավիտյան ստացաք,
Ով ձեզ ասպետ կոչի, նրան հազար ամոթ, անարգանք:

(Նիբելունգների երգը, 990)

Տարիներ անց, ամուսնանալով հոների հզոր արքա Էթցելի (Աթիլա) հետ, ամուսնու վրեժը հարազատ եղբայրներից և բուրգունդ ասպետներից կարողանում է լուծել Զիգֆրիդի այրին՝ Քրիմհիլդը: Ներկայանալով իբրև եղբայրներին կարոտած քույր՝ նա իր մոտ խրախճանքի է հրավիրում բուրգունդ արքաներին և կոտորում բոլորին: Խրախճանքը վերածվում է սպանդի:

Կերպարանափոխության միևնույն մոտիվն է իսլանդական «Ավագ Էդդայի» երկու երգերում՝ «Գրենլանդական երգ Աթլիի մասին» և «Աթլիի գրենլանդական խոսքերը», որոնցում վերստին սյուժեի կարևորագույն գործոններ են խնջույքը և դավադրությունը: Աթլին (սա հոների առաջնորդ Աթիլան է) իր մոտ խնջույքի է հրավիրում իր կնոջ՝ Գուդրունի եղբայրներին՝ Գուննարին և Հյոգնիին, և դավադրաբար սպանում: Եղբայրների վրեժը լուծում է Գուդրունը: Նա նախ սպանում է Աթլիից ծնված իր զավակներին ու նրանց սիրտը իբրև ուտելիք մատուցում ամուսնուն⁴³, ապա կրակի է մատնում այն տունը, որտեղ հարբած քնած էր Աթլին⁴⁴:

Ի դեպ, բերված օրինակները ցույց են տալիս, որ խնջույքի ու մահվան միասնականության մոտիվը, իր բազմազան տեսակներով իսկապես բնորոշ լինելով գերմանական միֆամտածողությանը՝ փոխանցվում է նաև գերմանական հետագա մշակույթին՝ իր բարձրակետին հասնելով Ռիխարդ Վագների «Նիբելունգի մատանին» քառերգության մեջ («Հռենուսի ոսկին», «Վալկիրիաներ», «Զիգֆրիդ», «Աստվածների անկումը»):

«Դիմակների փոփոխության» միևնույն սկզբունքը առկա է նաև հայկական «Սասնա ծռերում»: Բնորոշ օրինակները, որ այժի են ընկնում դրամատիկ ընթացքով ու լարվածությամբ, կապված են հատկապես երրորդ՝ «Սասունցի Դավիթ» ճյուղի, մասնավորապես «Դավթի և Մըսրա Մելիքի մենամարտը» և «Դավթի ամուսնությունը» հատվածների հետ: Իրեն մարտի կանչող Դավթին Մելիքը նախ հրավիրում է միասին ճաշե-

⁴³ Դրվագն ուղղակիորեն առնչվում է նախնական հանրություններում երեխաներին զոհաբերելու սովորույթին, որոնցից մեկի՝ Պելոպսի զոհաբերության մասին խոսվում է վերը:

⁴⁴ St u Старшая Эдда // Беовульф. Старшая Эдда. Песнь о нибелунгах, М., 1975, էջ 312-327:

լու վրանում, բայց ճաշի սեղանի մոտ նա փոս է փորել տալիս Դավթի համար, ուր և միամտաբար ընկնում է հերոսը: Խանդութի պալատ հասած Դավթին փահլևանները դավադրաբար հրավիրում են յոթ տարվա գինով խմելու Խանդութի կենացը: Նրանք ասելույթյամբ են լցված հերոսի հանդեպ, քանի որ Խանդութը հավանում է ոչ թե իրենց, որ «յոթ տարի» այստեղ սպասում են, այլ նորեկ Դավթին («Խանդութ խանում խնձոր էզար Դավթին»), ուստի որոշում են հարբեցնել նրան և սպանել: Դավթին էլ ուզում է ոչ թե սովորական, այլ մեծ թասով խմել, որ «իր սրտի թոզեր սրբվի»: Հենց տեսնում են, որ Դավթիքը հարբել է և գլուխը «կիջեցներ սրտին», փահլևան մրցակիցները հանում են սփռոցի տակ թաքրած սրերը և պատրաստվում հարվածելու: Հերոսին օգնության են հասնում նախ դոնապան Գորգիզը, որ ձայն է տալիս Դավթին ու արթնացնում, ապա ինքը՝ Խանդութը, որ վերևից կաղին է նետում ցած, հարվածում Դավթի առջև՝ սեղանին դրված սկուտեղին՝ զնգացնելով այն:

Դավթին էլ լուրջացավ, ծառային ասաց.

-Էլի՛, էսա սուփրեն վերո՛ւ,

Մեղք է էսա հացեր կոխեն:

Էլավ ձեռ էտու, սուփրեն տի վերուցեր,

Փահլևաններ ասին.- Սուփրեն թող կենա.

Գնացեք, հաց բերեք, մեկ էլ ուտենք:-

Էնպես կանեն, որ թրեր չ'երևան:-

Դավթի ասաց.- Սուփրեն վերուցե՛ք:

Ձեռ էտու, վերուց, ասաց.

-Սուփրեն կ'երթա էտն հացին,

Հաց չ'երթա էտն սուփրին:

Տեսավ ամեն փահլևանի առջև մեկ թուր տկլորած⁴⁵:

Բերված օրինակները, որոնք անշուշտ կարելի է շարունակել, թույլ են տալիս եզրահանգել. կերակուրը, մարդու հասարակական զարգացմանը զուգընթաց, աստիճանաբար վերածվում է կարևորագույն մշակութային կողմի՝ հիմք դառնալով հոգևոր և աշխարհիկ մի շարք կայուն արարողությունների (գոհաբերություններ, ճաշկերույթներ, խնջույքներ և այլն), խորհրդանիշների (Դագդայի կաթսան, ս. Գրաալի գավաթը, առատության եղջյուր, հաղորդություն, նշխարք և այլն) ձևավորմանը: Իբրև մոտիվ՝ խնջույքը իր բազմազան տիպերով (թե՛ իբրև տոնահանդես, թե՛ իբրև դավադրություն) լայն մեկնաբանություն է ստանում առասպելներում, բանահյուսական և գեղարվեստական երկերում: Վերջապես, խնջույքի թեման նպաստում է փիլիսոփայական-բարոյախոսական ինքնատիպ ժանրի ձևավորմանը (Պլատոն, Քսենոփոն, Արիստոտել, Պլուտարքոս, Դանտե և ուրիշներ):

⁴⁵ Սասունցի Դավթի, Եր., 1981, էջ 262-264:

АРА АРАКЕЛЯН – Пир как праздник и как заговор. – В статье комментируются проблемы, связанные с семантикой еды, видимые в мифологии, фольклоре и истории. Во-первых, подчеркивается то обстоятельство, что пища является биологическим условием жизни человека, однако наряду с историей, помимо биологического значения, она постепенно приобретает социальное и духовное значение, непосредственно являясь основой для создания ритуальной цепи, тянущейся от жертвоприношения к причастию. Хотя человек - homo sapiens - радикально отличается от животных, процесс поедания их несколько сближает. В этом плане боги тоже не отличаются от людей. Особое внимание уделяется жертвоприношению, которое с древних времен служит установлению и укреплению связи между богами и людьми. Наряду с духовной, ритуальной трапезой рассматривается также светская трапеза - пир. Он трактуется в двух смыслах: как праздник и как заговор. Если в ритуальных трапезах преимущественно важна связь с богом или богами (вертикальная связь), то светский пир в основном служит для укрепления связи между участниками (горизонтальная связь), так как совместный прием пищи содержит в себе колоссальную моральную и социальную силу. Не случайно, что Э. Канетти видит элементы власти в еде или процессе поедания. В связи с этим основное внимание уделяется пиру в значении заговора. Рассматриваются многочисленные примеры из мифологии, эпоса и истории.

Ключевые слова: еда, семантика еды, жертвоприношение, обряд, светский пир, пир как праздник, пир как заговор

ARA ARAKELYAN – Feast as a Holiday and as a Conspiracy. – The article has focused on the issues related to the semantics of food that are seen in mythology, folklore, and history. First, the fact that food is a biological condition of human life is emphasized, but along with history, it gradually acquires a social and spiritual meaning, directly serving as a basis for the creation of a ritual chain stretching from sacrifice to communion. Although the man, Homo sapiens, is radically different from animals, the process of eating puts them closer together. In that respect, gods are no different from humans either. Special attention is paid to sacrifice, which since ancient times has served to establish and strengthen the bond between gods and humans. Along with the spiritual, ritual meal, the secular meal - the feast, is also considered. It is interpreted in two ways: as a celebration and as a conspiracy. If the connection with a god or gods (vertical connection) is especially important in ritual meals, the secular feast is mainly emphasized by strengthening the connection between the participants (horizontal connection), because eating together contains enormous moral and social power. It is not by chance that E. Canetti sees elements of power in the function of food or eating. In this regard, the main focus is on the party as a conspiracy. Many examples from mythology, epic and history have been considered.

Key words: meal, semantics of meal, sacrifice, rite, secular feasts, feasts as a celebration, feast as a conspiracy